

FILEP TAMÁS GUSZTÁV

SZÉLJEGYZETEK A NÉPI MOZGALOM TÖRTÉNETÉNEK MONOGRÁFIÁJÁHOZ

Papp István: *A magyar népi mozgalom története 1920–1990*, Jaffa Kiadó, Budapest, 2012, 270 oldal

Néha örül, néha megnyugszik, máskor elbizonytalanodik az ember, ha a véleménye egybeesik máséval – attól (is) függ persze, kiével; úgy látom (belelapolva az eddigi recepcióba), hogy Papp István könyvével kapcsolatban konszenzus alakult ki: címe nem pontosan fedi a tárgyát. A szerző saját állítása szerint a népi mozgalom történetét írta meg. Munkája viszont szerintünk az eddigi legjobb *bevezetés* a népi mozgalom történetébe.

Papp István természetesen tudja, milyen egy hagyományosabb mozgalomtörténet. A választott témakörben olyan, mint Borbándi Gyuláé, aki a hetvenes-nyolcvanas években a Papp könyvénél kétszer-háromszor terjedelmesebb monográfiában foglalta össze ugyanezt a tárgyat. Az új munkának éppen ez a mű az egyik legfőbb hivatkozási alapja. De amíg Borbándi jól tagolva, külön egységekben, sűrű alfejezetekben tárgyalja a mozgalom társadalmi bázisát, az elágazásait képező egyesületek, mozgalmak, csoportok történetét, Papp főleg az egyes korszakok arculatát rajzolja meg, elsősorban a vezető népi gondolkodók, írók rendkívül tömör, ám ugyanolyan érzékletes kisportréinak egybeillesztésével. Meglepő, hogy az eszmetörténeti folyamatrajz – tekintetbe véve persze azt is, hogy a szerző tudatosítja: nincs egységes kép – így is nagyon szemléletes, mindamelllett, hogy szépen van tagolva. S a mozgalom megértésének éppen ez a tagoltság a kulcsa. Negyed évszázaddal ezelőtt, amikor még nem voltak Magyarországon demokratikus pártok, a szellemi körökben szinte senki sem a jobboldali–baloldali, nem is a konzervatív–liberális fölosztásban gondolkodott, viszont a népi–urbánus szembenállásnak számos nyoma volt, s ezt kezdték a fordulat előtti években liberális–népi ellentétként emlegetni. S ebbe szépen be volt kódolva már, hogy a két terminus szitokszóvá válik – a másik oldalon. Papp Istvánt szemmel láthatóan e nyomorúságos örökség tisztázásának szándéka is vezeti, s e területen az ő könyve a legfontosabb általam ismert teljesítmény.

A népi mozgalomról rajzolt pró vagy kontra közkeletű képek – Papp István tudja és *bizonyítani is tudja* ezt – rendszerint babonán alapulnak, a mozgalom nem sorolható be a jobb- vagy a baloldalra, bonyolultabb annál: a szélsőjobboldaltól a szélsőbaloldalig húzódik, sőt, ami még karakterisztikusabbá, más nézőpontból problematikussá teszi a dolgot, sokszor ugyanazok képviselik – más-más korszakokban persze – mind a két radikális irányt. Ezt

is bemutatja a könyv, a legsikerültebben talán Veres Péter pályáján. Másrészt felülnézetből látva a mozgalom történetét, Papp besorol a mozgalomba olyan alkotókat is, akiknek odatarozása több szempontból vitatott. A mozgalom egyik leginspirálóbb személyiségének Németh Lászlót tekinti. Minthogy az utókor gondolkodásában ez valóban így rögzült, szinte megkérdőjelezhetetlenné vált, természetesen jogosan kezeli Némethet a népi írói csoport tagjaként. Ám ez mégis fölveti a szerintem egyik leglényegesebb problémát, amelyet már húsz évvel ezelőtt fontos lett volna tisztázni: mi a nép és a nemzet viszonya? A népi mozgalom tagjai nem egyféle választ adtak erre (sem). Az egyik legszakszerűtlenebb Németh Lászlóé volt. Természetesen a *Kisebbségben* című munkájára gondolok s arra, ami annak megjelenése idején sem volt titok: Németh konstrukciói a német filozófia hibás vagy általa félreértett tételein alapultak – ezzel persze nem vitatom náciellenességét –, s egész gondolatmenete középosztályi eredetű. Az a nemzetfogalom, amelyet ő használ, talán egyetlen európai nemzetre sem érvényes; a magyarra különösen nem. A most böngészett monográfiában szépen mérlegre kerülnek az értékek és teljesítmények, s bár Papp határozottan rámutat arra, hogy az egyes életműveken belül mi nem vállalható, nem ítélik ideologikusan. Jó érzés, hogy a leginkább folytathatóknak azokat az életműveket tartja, amelyeket magam is: például Kovács Imrét és Bibó Istvánét. S hogy gyakran azokra a könyvekre mutat rá maradandóként, amelyeket én is komoly értékeknek tartok, például Szabó Zoltán könyveire.

Most pedig olyan gondolkodót fogok idézni, aki eddig sosem jött számításba úgy – „ezen az oldalon” –, mint aki jogosult volna a népi mozgalom értékelésére. A pártalakulások előtti szellemi közegben mégsem lett volna hiábavaló legalábbis diszkusszió tárgyává tenni a későbbi szabaddemokrata politikus, Kis János alábbi passzusát: „a kisebbségvédelem ügyét például mindenki számára ideológiai kérdések vastag gyűrűje övezi: mi a nemzet, mi a nemzeti összetartozás; közösség-e a nemzet, s ha igen, mi a viszony az egyén jogai és a közösségével szembeni kötelességei között; mi a viszony az egyetemes igényű erkölcsi és politikai elvek s a nemzeti hagyományok között, nemzeti elköteleződés és kozmopolitizmus között, és így tovább. A népi mozgalomban, amely a kisebbségi ügy első számú szószólója, létezik egy mindeme kérdésekre következetesen liberális és demokratikus választ adó hagyomány – legjelentősebb alakja Bibó István; életműve nagyobb részével ide tartozott Illyés Gyula is. De vannak többé-kevésbé illiberális és antidemokratikus hagyományai is e mozgalomnak, Németh Lászlótól Szabó Dezsőig és tovább. A mai magyar népiességre [sic!] azt tartom a legjellemzőbbnek, hogy válogatás nélkül nyúl vissza mindkét tradícióhoz: nincsenek egymással felelő irányzatai. Az emberi jogok híve, aki a bibói hagyományt a magáénak érzi, de óhatatlanul szemben áll mindenfajta illiberális és antidemokratikus eszmével, kívánatosnak

kell tartsa, hogy a kétféle népiség közötti elvi ellentétek ne mosódjanak el. A tisztázáshoz pedig a maga részéről azzal járulhat hozzá, ha nyilvánosan gondolkodik arról, mit is kíván a nemzeti kérdések liberális és demokratikus megválaszolása.”¹

Nem emlékszem, hogy 1993–1994 körül ismertem-e ezt a szöveget, vagy nem. De – talán azért is, mert korábban résztvevője voltam a lakiteleki találkozóknak, s akkoriban még nem volt nevetséges, ha az ember a közösség szolgálatát tekintette feladatának, az első demokratikus kormány működése idején igyekeztem végiggondolni, hogy a számomra fontos népi mozgalomból mi folytatható, s mi nem. Akkor egy cikkben azt állítottam, hogy nem tekinthető vállalhatónak az a hagyományvonulat, amely a népet és a nemzetet azonosítja, mintegy *törzsnemzetben* gondolkodik, viszont sokkal többet kellene átörökíteni a másik körből, amely szigorúan elhatárolja egymástól a népet, a nemzetet és az államot, hogy ezután meghatározza pontosabb viszonyukat. Ahogy Kovács Imre írta: „A népi írók be akarták emelni a népet a nemzetbe, a nemzetet az országba, az országot Európába.”² Akkoriban az első csoportot *népnemzetinek*, a másodikat *népi-nemzetinek* neveztem, s nem lepődtem meg rajta, hogy ez a terminológiai javaslat nem vált népszerűvé. Viszont most tanácstalanul állok Papp Istvánnak a második világháború utáni évtizedekre vonatkozó *nép-nemzeti* terminusa előtt. De nyilván fontosabb, hogy maradéktalanul egyetértek azzal, amit a mozgalom 1948 utáni bűvópatakszerű továbbéléséről mond, s azzal, ahogy a Nemzeti Parasztpárt utódpartja, a Petőfi Párt tevékenységét értékeli. Ez az értékelése igen pozitív, s elégtételt érzek, hogy a párt tevékenysége – Bibó István szimbólumértékű, s minden patetizmustól mentes magatartásával együtt, de anélkül is – az általam *népi-nemzetinek* minősített vonalon haladt.

Nézzük a kérdés egy másik oldalát. Rossz szokás – s Papp István sem kerüli el –, hogy a népi mozgalmat csak a korban főnálló hivatalos, uralkodó rendszerrel és (egyébként nem változatlan) eszmevilágával állítják szembe, egy másik vetületben pedig az *urbánusokkal*. Utóbbinak a későbbi túldimenzionálására Papp pontosan rámutat könyvében, utalva talán arra is (így értelmezem, amit mond), hogy a *népi-urbánus vitát* nem lehet súlyos következmények nélkül népiek és polgáriak szembenállásaként fölfogni. (Kovács Imre tudta, hogy Márai nem ellenség pusztán azért, mert azt a világot írta le, amit megálmodott arról – amibe beleszületett.) A korszakban azonban volt még alternatíva, voltak más, megszívlelendő szempontok, s e feleselő ellentétek vitáját nem volna rossz akár most lefolytatni – hiszen egykor nem egyenlő esélyű felek között zajlott le. Ahhoz, hogy valaki ne értsen egyet a földosztás gondolatával, nem kellett *neobarokknak* lennie. Fenyő Miksa írja le, hogy a, mondjuk így, uralkodó osztály, vagyis a döntéshozók tudták, hogy a háború után földet kell osztani, s ez ellen Baranyai Lipót, a Magyar Nemzeti Bank elnöke (náci- és bolsevikellenes ragyogó pénzügyi szakember, a klasszikus

kultúra neveltje, aki fél évig náci fogságban volt) tiltakozott, mondván, hogy abba az ország gazdaságilag belerokkan. A többiek azzal érveltek, hogy ez az egész már megszűnt *többtermelési* kérdés lenni, döntő politikai kérdéssé vált. A népi mozgalom ideológiájával Papp sem szembesíti az ellenérveket. Arra sem láttam még higgadt kísérletet, hogy a népi mozgalom főbb programjait – nem általános irányelveit, hiszen a tábor heterogenitása ezt nem is tenné egyszerűvé –, összevetnék a második világháború alatti magyar polgári ellenzék eszmevilágával és programjával. Rassay Károly például a kiszagdákat nem tartotta igazi, a szociáldemokratákat pedig (balszárnyuk erősödése miatt) nem tartotta *jó* ellenzéknek. S minthogy ez a fontos antitotalitárius hagyományunk ma szinte néma, hadd idézzek bővebben egy fontos memoárból. Az 1944-es német megszállás előtt polgári politikusok, főképp Rassay, a Polgári Szabadság Párt vezetője, már a háború utáni újjáépítésre készülve, Demokratikus Polgári Blokkot szerveztek, amelybe a Kiszagdapártot is be akarták vonni. Tildy Zoltánék azonban átlátszó indokokkal halogatták a közös nyilatkozat aláírását. Horváth Zoltán, a később Dachauban meghalt kiszagdapárti képviselő azonban nem titkolta barátja, Rassay előtt, hogy Tildy a szociáldemokrata párt balszárnyával, Szakasits Árpáddal konspirál, „akik megtiltották neki, hogy a Kiszagdapárt belemenjen az egységes Polgári Frontba”.³ Néhány nappal később, már a letartóztatásban Rassay egy cellába került Barcs Sándor újságíróval (a háború után a Független Kiszagdapárt alelnöke, a diktatúra idején – egyéb funkciói mellett – évtizedekig az Elnöki Tanács tagja), aki cikkeiben állandóan támadta őt. Barcs sírdogált a cellában: ha kiszabadul, sosem fog többet politizálni; cellatársai, Rassay és Apponyi György gróf vigasztalták. Rassay ezt írja Barcs(ék) korábbi piszkálódásai kapcsán: „Nehéz helyzetem volt, mert nem beszélhettem a nyilvánosság előtt arról az erőfeszítésről, amelyek az egységes polgári front megteremtését célozták. Így tűrnöm kellett, hogy az igazi ellenzék szerepében tetszelegjenek azok, akik sora szavazták meg a zsidótörvényeket és megünnepelték az »országgyarapító nagy urunk« hősi felhívását »előre az ezeréves határokig«. Óvakodtak, hogy a változó kormányelnököket támadják. A becsületes ellenzéki kiállás helyett kitalálták a »szellemi honvédelem« című hazafias ökölrázást és a »függetlenségi front«-nak nevezett politikai mozgalmat, amellyel feledtetni akarták az éveken keresztül folytatott megalkuvó politikájukat. Mindenki érezte, hogy a nagy dráma végéhez közeledik. Siettek alibit szerezni a múlt bűneiért. Vasárnapról vasárnapra tartották a vidéki gyűléseket, ahol hazafias frázisokat szónokolva Varga Béla plébános úr és Tildy Zoltán nagytiszteletű úr, középre kapva Szakasits Árpádot, illegették magukat, hogy valahogy ki ne maradjanak a népünnepély programjából, ahogy ők a háború végét elképzelték. Voltak újságírók, akik bennük látták a feljövő csillagot, és veszélytelenebb dolognak találták az ellenzékét kritizálni, mint a kormányt támadni. Ebben még a cenzúra sem akadályozta őket.”⁴ Ehhez kiegészítésképpen annyit,

hogyan a népi mozgalom résztvevője és egyik legutóbbi értelmezője, az emigrációban értékes életművet teremtő, 1944 előtt az általam *népemzetinek* nevezett csoportba sorolható Gombos Gyula még évtizedekkel később sem tudott szembenézni a problémával, s képes volt ezt az ostobaságot leírni Rassayról – és Vázsonyi Vilmosról: „Vázsonyi és Rassay egyaránt vérbeli politikusok voltak, nem csekély szónoki képességekkel, kifinomult politikai szimattal, taktikai érzékkel, s mindketten imádtak fölfelé dörgölözni. Rassay az ellenzéki padsorokban helyét szívesen cserélte volna el, ha alkalom nyílik rá, egy bársonyszékre. Mint egykor Vázsonyi is tette. Politikai hajlékonyságuk sem volt mindennapi.”⁵ Az ilyen okfejtések gyaníthatóan a vitaképtelenség fügefalevelei.

Térjünk vissza a könyvre, mert a föntiek egy további párbeszéd tárgyát kellene, hogy képezzék. Papp István munkájának újdonsága, hogy gyakorlatilag máig, a mai helyzetig, a Lakitelek utáni fordulópontra követi a népi mozgalom utótörténetét. Ami már valóban hattyúdal. A magyar parasztságnak, a hagyományos értelemben veendőnek, most hal ki, vagy már ki is halt az utolsó generációja. Lakitelek valóban a népiek kezdeményezése volt. Az ott megalapozódott mozgalomból később kialakult párt, az első demokratikus kormány fő ereje, a Magyar Demokrata Fórum viszont nem a népi írói mozgalom hagyományát tekintette fő eszmei alapjának. Ez itt most csak egy faktum, nem értékelés, nem ártana később erről is *rögeszmeccserét* folytatni.

Utaltam rá, hogy Papp részletesen tárgyalja a mozgalom néhány tagjának két világháború közötti, szélsőjobbra való kilengéseit. Ez hosszú idők óta voltak tárgya. Még nyilvánvalóbb azonban a mozgalomnak a második diktatúra idején való szétoldódása – hogy finoman fejezzem ki magam. Világos, hogy a következő menetben a mozgalom politikai fölépítménye még látványosabban omlott össze. Papp is világosan leírja, hogy a háború végét követő pillanatban Erdei Ferenc és Darvas József már illegális kommunisták, miközben a Nemzeti Parasztpártot szervezik – a korszak sajtójából az is kiderül, hogy Darvas igyekezett a pártba csődíteni a korábbi nyilasokat. Akik közül a legtöbb személyt persze a kommunista párt nyerte meg, s ez így együtt nyilván a mozgalom legjelentősebb gondolkodójának, Bibó Istvánnak az érvelését is gyöngíti, például amikor a reakció veszélyét a Kisgazdapártban látja 1945-ben, s bár szerintem egyértelműen állást foglal az esetleges kommunista diktatúra ellen, a torz forradalmiságnak elkötelezett tömegek létét nem minősíti veszélyforrásnak. A Parasztpártban Darvas, Erdei és főleg Veres Péter révén szorítják félre a vezetésből a szociográfusként is az egyik leghitelesebbnek tekinthető népi politikust, a polgári demokratának minősíthető Kovács Imrét. „Veres Péter alaposan elszámította magát, mivel azt hitte, hogy ebben a kérdésben egyenlő félként, pártja támogatását élvezve tárgyalhat a kommunistákkal” – írja Papp könyve 203. oldalán, Veresnek arra a programjára (illetve

annak bukására) utalva, hogy a paraszti magántulajdont meg kell védeni. Így került a párt olyan helyzetbe, hogy – bár (mondjuk így most az érthetőség kedvéért): balról, persze erős túlzással, a szélsőjobboldalhoz kötött tragédia okozói, illetve előkészítői között tartják számon képviselőinek egy részét – csak a szélsőbaloldali totalitarizmus rendszerébe épültek bele. Néhányukról azt kell mondanunk: szervesültek. Az igazi vitákat tehát a háború előtti állásfoglalások váltották ki. Azonban a háború utáni népi írói magatartással való szembenézés még inkább elmaradt. Papp István monográfiája most erre is alkalmat teremt.

*

A kötetnek alig vannak gyenge részei. Ilyen az a másfél oldalas kitekintés, amely az erdélyi népi vonulatot tárgyalja. Érthető, hogy a szerző ezt a területet nem akarta említés nélkül hagyni, de az erdélyi teljesítmény e mostani megfogalmazásban pehelykönnyűnek tűnik föl, ezért igen-igen megtévesztő – jobb lett volna mégis kihagyni. A szlovenszkói kezdeményezések is megérdemeltek volna egy terjedelmesebb passzust. Az sem világos, hogy miért hangsúlyozza a szerző, hogy Tamási Áron kevésbé vett részt a politikában. Hiszen vállalt ő politikai szerepet 1937-ben, a Vásárhelyi Találkozó előkészítése és lezajlása idején is, 1944-ben is, amikor részt vett az Erdélyi Magyar Tanács munkájában, és – ami aztán Papp István könyvében szerepel – 1956-ban is. Nem ártott volna valamivel részletesebben tárgyalni az egyes személyiségek a népi csoportba való besorolásának problémáját. Nemcsak azért, mert a *Kisebbségben* megjelenése után maga Németh László is tett olyan kijelentést, hogy nem tartozik a népiek közé, hanem Kovács Imre egyik késői, meglepő állítása miatt is, mely szerint József Attila, akit *az* urbánus folyóirat, a *Szép Szó* kulcsembereként tartunk számon, szintén népi író volna. S a vitatott személyek száma gyarapítható. Szabó Lőrincről Papp világosan elmondja, hogy művészeti eszközei révén nem sorolható a népi mozgalomba, kapcsolatai révén azonban igen. Remenyik Zsigmondot, ha figyelmesen olvastam a könyvet, magyarázat nélkül kapcsolja a csoporthoz-mozgalomhoz (igaz, egy konkrét, általa is aláírt dokumentum kapcsán). S valószínű, hogy még több efféle megjegyzést tehetnék a szövegről. Arról a passzusáról is, amely szerint a lakiteleki találkozó, már az 1987-es, „nem vált a nép-nemzeti értelmiség tisztázó fórumává”. Hiszen nem is ez volt a dolga: ezt követték ugyanis a Jurta Színház-beli fórumok és így tovább. Ahogy a(z) akkor még) mozgalom nevéből is következett. Mindezek azonban később pontosítandó apróságok – Papp István gondolatmenetét, elemzéseinek helytálló voltát nem befolyásolják.

Jegyzetek

- ¹ KIS János: *Vannak-e emberi jogaink?* Második, átdolgozott kiadás, Magyar Füzetek könyvei 11. [Párizs], 13–14. p. Természetesen jogos, amit Kis János Szabó Dezsőről és Németh Lászlóról ír, de nyilván ő sem tartja maradéktalan, hiánytalan igazságnak. Két monumentális életműről van szó, s Szabó Dezsőé eszmetörténeti határkö.
- ² FILEP Tamás Gusztáv: *Népnemzetiek és népi-nemzetiek. Kovács Imre harmadik útjai. Vázlat egy hosszabb tanulmányhoz, Egyház és Világ, 1993/11., 8. p.*
- ³ RASSAY Károly: Rapszódia mauthauseni hónapjainkról, In: BAKÓ Ágnes – SZABÓ Éva – VERŐ Gábor (szerk.): *Emlékezések. A koncentrációs táborok felszabadulásának ötvenedik évfordulójára*, Magyar Auschwitz Alapítvány – Holocaust Dokumentációs Központ, [Budapest], 1995, 26. p.
- ⁴ *Uo.*, 46–47. p.
- ⁵ GOMBOS Gyula: *A harmadik út*, Püski, Budapest, 1990, 37. p.